

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IORGA, NICOLAE

Istoria literaturii românești Vol. I / Nicolae Iorga - București :

Paul Editions, 2022-

2 vol.

ISBN 978-606-9703-67-0

Vol. 1. : 1867-1890. - 2022. - ISBN 978-606-9703-68-7

821.135.1

94

Acest volum este o reproducere a ediției din anul 1934,
apărută la Editura „Adeverul”

Redactare: *Nicoleta Monoran*

Corectură: *Mihaela Enache*

Tehnoredactare: *Paul Editions*

Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Casa Presei Libere, nr. 1, Corp C, Sector 1, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

NICOLAE IORGA

ISTORIA LITERATURII ROMÂNEȘTI
(1867-1890)

VOLUMUL 1

Paul Editions

CAPITOLUL I

Punctul de plecare

I.
STAREA LITERATURII ROMÂNEȘTI ÎN 1866

La începutul unei noi Domnii, pe ruina tronului moldovenesc al lui Cuza-Vodă, Domnia lui Carol I-iu, cel adus de liberalii munteni, un Ion Brătianu în frunte, cu gândul de a căpăta durabil stăpânirea asupra României unite, literatura, aceea care în mare parte crease această țară, printr-o lungă și grea luptă, se găsia într-o perioadă de relativă veștejire.

Schimbarea de regim prin răsturnarea lui Alexandru Ioan I-iu arunca în politica, de acum „constituțională“, pe Bucureșteni, cu acea pasiune pe care ei o aduc totdeauna în astfel de lupte. O întreagă generație, aceea care făcuse încercarea de a se grupa în jurul *Revistei Române*, a fost prinsă și reținută în acele frământări sterpe și supt acel raport al singurei politice. Ziarele cer pentru dânsese cele câteva condeie mai bune, fără ca presa însăși să se ridice la oarecare nivel, *Românul* continuând vechea retorică înflăcărată pe tema „nemuritoarelor principii“: în atâția ani de zile care se vor strecura până la Războiul de Independență nu e un singur articol care să poată fi reținut ca pagină de crestomație sau ca mărturie istorică definitivă. Bătrânii erau istoviți, cum se va vedea pentru fiecare dintre dânșii. Tinerii n-aveau un șef cu autoritate.

Represintanții a trei generații stăteau încă alături în ajunul unei vremi când peste ei toți se va proclama, după inspirații europene, dar nu fără legătură cu cea mai bună tradiție a țerii înseși, un nou crez cultural și literar.

Mai trăiau câțiva din aceia care de pe la 1830 înainte creaseră, pe bazele romantismului frances, literatura cea nouă, fă-

când-o să atingă răpede unele culmi care cu greu vor putea fi întrecute.

Deosebiți de dâșii erau oamenii de la 1848, care, în locul idealului curat național căruia-i serviseră aceia, ridicaseră un altul, revoluționar, radical, liberal, amestecând în el și unele tendinți sociale. Pentru dâșii ideea de partid în sensul de as-tăzi al cuvântului era încă nedefinită, un puternic curent re-formator, din care nu dispăruse deloc și preocupăția națională, târându-i neconținut înainte.

Dar tocmai spiritul de partid, pasiunea de club însuflețiau acum pe acei politiciani ai literaturii care se formaseră în at-mosfera de lupte libere, dincolo de Unirea odată îndeplinită și fără a cuteza să se gândească serios la altă Unire, mai largă, definitivă, pe care o permisesse Domnia, acum dată la pământ brutal, a lui Alexandru Ioan I-ii.

1. LITERATURA BUCUREȘTEANĂ A VECHII GENERAȚII

Eliade, dârz contra monarhiei prințului străin, hotărât să-l combată, dar cedând în Cameră, în chipul cel mai de plâns, isprăvise de mult supt toate raporturile. Pe când unii făceau haz pe socoteala greșelilor bătrâneții lui, a demisiei de la Aca-demie pentru interese bănești, a pasiunilor unei vrâste înain-tate, cineva-l găsia atunci, la 1867, lângă casa lui veche din marginea Bucureștilor „în grădină, făcând straturi și trăgând linii de alee“. Vorbia liniștit și cuminte despre ce-i trebuie țerii în domeniul cultural: „Voiește pentru România o limbă simplă, dulce, armonioasă și o ortografie lesnitoare pentru toate clasele poporimii din țară“.

Marea lui ambiție de stăpânitor cultural și literar nu era slăbită de ani. Într-o scrisoare către Gheorghe Bariț, căruia-i cere copia unei poezii tipărite, îl vedem înjghebând, la 1869, când „se aflau supt tipar încă două volume de poezie“, planul unei adunări a tuturor realizărilor sale în domeniul epice, de la poemele biblice și mitologice până la cele ce privesc Istoria Românilor, puind împreună traducерile din Biblie, din Eshil, din „Eneida“, din Tasso și Ariosto, din Voltaire, din Ossian și

Hugo, cu *Brutul Antic*, *Anatolida*, *Tobu-bobu*, *Imnul Creațiunii*, ca și cu *Proscrisul Misterelor din 30 Martie*. „Sunt de făcut“, scrie el, „mai multe tragedii din istoria Romei de la Brut până la Imperiu ș. a., din istoria română de la Aurelian până la Brân-coveanu.

Dar scrisul lui continuă numai sporadic, la împrejurări, după cerere; îl vedem publicînd în *Familia* pe 1866, anul în care, cu una din ficele sale, merge la băile din Kissingen, un studiu, probabil de o mai veche redacțiune, despre satiră; câte-va poezii arată numai complecta lipsă de inspirație în fond și de stăpânire a formei. Încercări de publicistică nu durează (ast-fel *Legalitatea* din 1866, *Tipograful Român*, zgomotos anunțat, din 1879). Se reeditează pagini mai vechi, ca pentru acel *Curs de poezie generală* din 1868.

Ideile celui care-și trăia ultimele luni din viață sunt confu-se și exagerate; expresia lor nervoasă, violentă. Ales, firește, în primul rând la Academia Română, de a cărui creațiune, cu un mare răsunset întâiu, pe încetul și cu un folos însemnat, va fi vorba pe urmă, demisionase supt cuvânt că se făcuse comemo-rarea, și religioasă, a unitului Șincai. El se va stânge, nu atât de împovărat de ani, cât de oboseli, în April 1872.

Contemporanul lui Eliad, Petru Poenaru, care jucase un rol așa de mare în organizarea învățământului muntean, dându-i direcții atât de sănătoase, dar care de mult nu mai era activ în mișcarea culturală romanească, isprăvia la 2 Octombre 1875, în vrâstă de șaptezeci și opt de ani, fără să lase nimănuui o tra-diție pe care el o dusesese cu cinste mai departe.

Din aceiași generație, bătrânul August Treboniu Lauri-an, alt îndrumător, care avu mulțămirea de a vedea pornind pe linia sa, strict latinistă nou-întemeiata Academie Română, lucrând la folositorul *Glosariu* și la *Dicționarul* imposibil, îm-preună cu elevul său Massimu, dispăre la 1881.

Grigore Alexandrescu, bolnav din 1860, va da în *Românul* de la 25 Ianuar 1872 o admirabilă pagină despre sfârșitul po-esiei „izbită în inimă de o lovitură de compas“ și căreia nu i se poate face cinstea de „împărăteasă văduvă“ pentru că la cere-monia funeбрă nu se mai află nici purpură, nici flori, nici fete frumoase care să-i plângă la căpătăiu, nici lumină de soare viu,

iar, când se pun pe foc cărțile și se încearcă imnul de triumf, se aud numai plângeri. „Poesia murise. Oamenii și natura se simțiau murind.“

Tot la 1872 el publica un volum de *Povești albastre* după Laboulaye. Se știe cât de mult s-a prelungit agonia lui de mort între vii († 25 Novembre 1885).

Bolintineanu era în ultima fază, de găfâită efortare ucigașă, a unei producții în care ce mai trăia era numai expresiv maniera, devenită desgustător de lăncedă, deși-l vedem încercând pentru *Traianida* un metru mai sprinten:

*Eu sunt Eudocia, ce am în Dacia
Templuri de marmură și de porfir,*

sau:

*Ramura pomilor face mustăți
Geruie, aierul și mazărice
Iuți ca și acele te bat în față.
Lupi din crivine ies la răspânte,
Dinții lor clănțăie, foamea-i omoară.*

În lungul poem *Conrad*, cu călătorul care moare în Italia, sunt descrieri, ale Ciprului, ale Feniciei, ale Siriei, care au un oarecare pitoresc:

*Primește salutare, al lui Baal oraș,
Balbec, antic ca lumea, ca soarele trufaș*

Era, spune cineva care l-a judecat crud, dar drept, Vasile Dimitrescu Păun, contemporan și tovarăș de studii al lui Eminescu, „ca un cal orb la aria Sărăciei, numai cu pleavă hrănindu-se“. Ce nu se anunța în prospectele din urmă ale celui urmărit de creditorii care ajunsese a nu mai avea, fost ministru, și cât de onest!, al lui Cuza-Vodă, o haină curată pe dânsul: poeme vechi și nouă, ca „Șasesprezece Doamne române“, Țepeș și Zaira, și altele, *Câmpul și Salonul*, „poesii din tinereță“, „fabule și poesii noi“ („patru până la șase coli pe lună“!), *Plângerile României*, *Ionienele*, drame ca *Ștefan Gheorghe-Vodă* ori *Ștefan-Vodă cel berbant* (1868), de nicio valoare, „șase drame din istoria Românilor“ (1866), *Moartea lui Constantin Brân-*

coveanu, Despot-Vodă, Mihnea al III-lea, Postelnicul Constantin Cantacuzino, Doamna Chiajna, Mărirea și Moartea lui Mihai Viteazul, biografii, răpede alcătuite: Viața lui Matei Basarab, a lui Cuza-Vodă (1869), a lui Traian, a Cleopatrei chiar (1870), Călătoriile în Asia Mică, traduceri din Anakreon — toate acestea după promisiunea din 1866 a unei ediții complete, de lux, a Operelor lui! Câte un glas se ridica acum împotriva acestei grabe, în timpul când omul așa de curând distrus mai avea mângâierea de a se vedea laudat pentru forma francesă a primelor sale poesii, *Brisés d'Orient*, de cineva care era însuși meșterul versului parnasian, Théodore de Banville.

Și ca publicist Bolintineanu era sfârșit. În formă de broșură apar în contra lui după căderea regimului pe care-l servise „Bolintineadele, jurnal în versuri“. Era un răspuns la pioasa-i, dar rău scrisa, biografie a lui Cuza-Vodă, dar mai ales la *Eumenidele* lui, alt „jurnal în versuri“, pe care-l iscălia numai cu inițialele. Aici el ataca astfel pe biruitorii de la 11 Februar:

*Iencuță Brătienne, boier mic din Pitești,
Acum Vistiernic-Mare al Țerii-Românești,*

ori:

*Cleru 'naintează înapoi ca racul,
Căci supt Rusetachi a găsit pe dracul!*

Pe această cale el făcea o încercare zădărnică de a prinde un public desgustat.

Totuși acest suflet stors de boală, care distrusese acele resurse de originalitate, de vioiciune și umor care mai mult decât în poesia lui se simt în veselele scrisori, din tinereță, pline de descripții, riscase epopeia, de jalnică alcătuire, *Traianida*.

După ce fusese în Apus la băi, în 1865, prin Franța, prin Italia, el trebuia să caute un adăpost în casa, împovărată de copii, a vechiului său așa de bun prieten și recent colaborator la un calendar pe 1861, Zane, care va fi silit să stăruie pentru internarea lui, de altfel în condiții de o deosebită îngrijire, avându-și cele mai bune două odăi și un personal de serviciu,

¹ De la un timp sunt și pagini în prosă pe care poetul le iscălește cu vechiul și adevăratul său nume: Cosmad.

LIBRIS | We know
1800

la Pantelimon. La 5 April 1870 apare în *Românul* ultimul său articol. El se stingea în August 1872.

A. Z. Sihleanu, mort de câțiva ani, fusese poet un singur moment, și el nu era mult mai mult decât o simpatică amintire. De mult ieșit dintre poeți, Bolliac era legat numai de ziarul său, *Trompeta Carpaților*, căruia nu-i lipsia din când în când și material literar.

Byronismul blăstămat, într-o veșnică atitudine indignată contra vieții și a soartei, atitudinea eroică a geniului care aruncă de pe muchea stâncii fulgerele sale și-a găsit ultima întrupare în versurile acestui Ardelean, purtat și prin Paris, apoi director de liceu la Iași, revisor școlar, întors la București în serviciul Arhivelor, până ce nebunia-i puse capăt vieții în 1871, Nicolae Nicolescu, cu numele adevărat Neagoe Tomoșoiu, de loc de la Cernat, din Săcelele Bârsei, fiu al lui Ion și al Paraschivei Chițu (n. 16 Iunie 1835, trecut de la Buzăul vecin la Craiova, de un profesor) a cărui melancolie e de o adâncă sinceritate, ceia ce n-o împiedecă de a fi de la o vreme obositoare. Ușurința retorică sale înflăcărate îl împiedecă de a se concentra, lipsa de idei a omului neîmpărtașit cu adevărată cultură ține la suprafață toate aceste ușoare gânduri și niciun sentiment puternic n-a putut da realitate nici închinărilor vorbărețe, nici răspingerilor teatrale.

Pe lângă aceste versuri de tânguire și de imprecății, el poate da însă bucați în care ritmul e tot așa de sprinten, șagalnic, pe cât de ușor e sentimentul:

*Sus pe ceriu
Lucia ieri
O stea d-amor.
O, stea de sus,
De ce te-ai dus?*

Afară de volumașul publicat la Iași, la 1865, numai cu inițialele numelui său, el va mai tipări numai câte ceva mai ales în noua revistă ce va apărea în curând acolo, stingându-se îndată, învăluit în negurile nebuniei.

Poesia lui N. Georgescu, Bucureștean (n. 1834), căpitan retras din oaste la 1858, pentru a trăi poesia sa de desperare,

aruncând în treacăt versuri pe care le uita, și mort la 1866, nu e inferioară, în tonul de byroniană plângere contra sorții aceleia, recunoscută și reeditată, a lui Nicolescu:

*Că sufăr te 'nșeli iarăși, căci inima-mi e tare;
Scăldată 'n suferință, de lacrimi s-a 'mpietrit,
Și viscoalele soartei nu-i fac un rău mai mare
Ca furiile iernii pe-o stâncă de granit.*

Bolintineanu, judecător slab, a asemănat cu Anakreon, pe care Georgescu-l cetia în original, pe acest curtenitor și al muzei tragice, dar și al celei zgłobii.

Discutând această poezie de tânăr fără zile, G. Dem. Teodorescu, adunătorul poeziei populare a doua zi după întoarcerea lui din Paris, făgăduia vădirea, după manuscripte rămase de la alt poet, mort de curând, a poeziei amicului său C. D. Vucici.

Crețianu rămăsese astfel cel mai însemnat, și mai harnic din poezii munteni, cu scrisul lui plin de idei, de expresive contraste, de curate doruri de libertate, de ideală sete a iubirii între oameni, care e mai totdeauna și o lecție de limbă².

El, care visase odinioară de o dramă „Lăpușneanu“, pe când credea că poeziile sale ar merita până și o recenzie în *Revue des deux mondes*, era încă destul de nou sufletește pentru a înjgheba, la 1865, cel mai bun lucru pe care l-a scris, dialogul, în bune versuri, de tăietură francesă, care presintă pe parvenitul Sfruntilă:

*Cu viață agitată și-activă care duc,
Cu luptele tribunei, imi trebuie să 'mbuc.
De-ai ști ziua și noaptea cât scriu și cât cetesc,
Alerg în dreapta 'n stânga și nencetat vorbesc!*

Și răspunsul:

*Mâncai cartofi cu pâne, la zile mari compot,
Purtai ciubote sparte, surtucul ros în cot.*

² Mai ales în poemul către Byron, pe care l-a publicat la 1874:

O bard al desperării
În inima-mi ca tine
Eu port o ran' adâncă...

Și studiile la Paris ale fostului flămângios:

*Pe lângă drept, cancanul a studia m-am pus.
În amator la școală din când în când mergeam,
Dar la Mabille, la Prudo foarte exact eram.
Cancanul este școala oricărui om de Stat.
Secretul ca în lume să poți să izbutești
E după întâmplare să știi să te 'nvârtești,
Să sări 'n dreapta 'n stânga, pe vine să te lași,
Să ai înmlădiere, să mășori ai tăi pași.*

Sau:

*...Morala e un ban
Al cărui curs se schimbă: morala cea de an
Azi a scăzut în piață, și, de voiești s-o treci,
Dator ești cu morala de astimp s-o mai freci.*

Atacul contra omului politic nou, dușman al boieriei, îl pre-sintă pe acesta

*Apostrofând în urmă pe foști-aristocrați
Ce țara vor să vânză la șapte împărați.
A, ce plăcere, frate, să poți să umilești
Pe cei superbi odată, să poți să-i pălmuiești,
Să innegrești în dânsii și chiar ce mai au bun,
Să poți câștiga astfel renume de tribun!*

.....
*Din tabără în alta d'a rândul am trecut,
Unde scuipam ieri, astăzi mă 'ntorc ca să sărut:
Așa mi-am făcut drumul, așa m'am ridicat.*

Și observația lui Paul:

*În locul boieriei, eu văd că ridicați
O castă mai avidă, de oameni leșinați,
Ce nu cunosc pudoare, ce nu au niciun frâu,
Ce-ți taie ziua mare chiar punga de la brâu.*

Profesor, omul zilei explică împărțirea timpului său:

*În adevăr, la școală eu astăzi nu m'am dus:
Că cer să se amâie; încât pentru Senat,
Mă duc să-mi ieau diurna...*

Satira continuă prin *Transformările lui Sfruntilă*.

Micul poem *Orfanii*, se așează între cele mai frumoase produse ale romantismului de modă francesă la noi (un împrumut din *Bunica* lui Hugo se descopere ușor).

*Vedeam că ceva straniu se petrecea în casă:
Femei, bărbați în negru, cari mai toți plângea',
Măicuța lor iubită întinsă pe o masă,
De facile 'ncunjurată, și-un preot ce cetia.*

Numai lirica de iubire e la nivelul de banalitate al timpului.

Pe acest povârniș al sentimentalismului social, al milei de cei săraci și slabi, Crețianu va da foi literare din Iași cutare bucată în care „nobilei dame“ care „venia de la bal“ i se opune muncitorul,

Luându-și dejunul compus d-un covrig.

În schimb, cel mai fecund dintre poeții munteni mai tineri, M. Zamfirescu, Mihalache Zamfirescu, cele două nume re-presintând caracterul spiritului bucureștean de atunci, format din vulgaritate și pretenție, nu face decât să legene în versuri de o deplorabilă ușurință câteva noțiuni din zestrea romantismului sentimental decadent: „fragede flori“, „buze pălite“, „suspînuri“ și „suspînări“, „vechi morminte“, „regiuni celeste“, „delicie divine“. Un vag pesimism, total neimpresionant, e nota dominantă în această rostogolire de nimicuri. E adevărat ce spune biograful lui târziu, N. Țincu, că „nu e un ritm schilod, nu e o formă gramaticală scâlciată³, dar nu e, la autorul unui dicționar de rime, un singur vers de adevărată poezie.

³ *Revista Nouă*, V, pp. 2-4 (cu portretul unul tânăr frumos, gras și banal, deși cu ochii inteligenți).